

---

4. Еникеева Д.Д. Сексуальная жизнь в норме и патологии: в 2 кн. / Д.Д. Еникеева. – Донецк: Сталкер, 1997. – Кн. 1.

5. Каган В. Е. Стереотипы мужественности, женственности и образ Я» у подростков // Вопросы психологии. – 1989. – № 3.

6. Келли Г. Основы современной сексологии. – Санкт-Петербург: Питер, 2000.

7. Понтон Линн. Сексуальная жизнь подростков: Открытие тайного мира взрослеющих мальчиков и девочек / [Пер. с англ. Э. Касимова]. – Москва: Изд-во Ин-та Психотерапии, 2001.

8. Пісоцький В. П. Психосексуальний розвиток індивіда: навч.-метод. посіб. для студ. пед. вузів / Ніжинський держ. педагогічний ун-т імені Миколи Гоголя. – Ніжин: 2000.

9. Психология сексуальности: метод. пособие / АН СССР, Науч.-пед. об-ние “Перспектива”, Центр сексуал. просвещения и антиспидовой пропаганды; [Авт. и сост. А. В. Гришин и др.]. – Москва: Науч.-пед. об-ние “Перспектива”, 1990.

УДК 159.92

О. М. Мазаненко

**ПРОБЛЕМА ТВОРЧОЇ ОБДАРОВАНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ
ЯК ПРІОРИТЕТНИЙ НАПРЯМОК СОЦІАЛЬНО-ГУМАНІТАРНИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ (НА ПРИКЛАДІ ЛУГАНСЬКОЇ ОБЛАСТІ)**

**THE PROBLEM OF CREATIVELY GIFTED TEEN-AGE STUDENTS AS A
PRIORITY DIRECTION IN SOCIO-UMANITARIAN RESEARCH (WITH THE
EMPHASIS ON LUGANSK REGION)**

Проаналізована загальна тенденція наукових соціально-гуманітарних досліджень, обґрунтована пріоритетність вивчення проблем творчої обдарованості студентства. Розкрито дослідження впливу усвідомлення цінності власної особистості у житті, різних аспектів само ідентифікації у юнацькому віці на прояви творчої обдарованості молоді у різних видах діяльності (на прикладі Луганської області).

Ключові слова: студентська молодь, юнацький вік, самоідентифікація, творча обдарованість.

The article is devoted to the tendency in scientific researches, pertaining to the humanities. The priority of studying the problems of gifted students is conveyed with the emphasis on Lugansk region. The article contains the research of the influence of self recognition, different aspects of self identification that influences teenage youths giftiness in different kinds of activities connected with obtaining a higher education.

Key words: student, teen-age, self-identification, creatively gifted.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. Під час розбудови молодій Україні гуманітарна сфера, на жаль, знаходиться на другорядному плані. Так, прикладні дослідження в області соціально-гуманітарних наук сьогодні, безумовно, мають не аби який попит у суспільстві. Наприклад, соціологічні опитування або психологічні тренінги останнім часом користуються великою популярністю, але це призводить до комерціалізації цих напрямків та зниженню їх наукового статусу. Стосовно фундаментальних досліджень в області соціально-гуманітарних наук можна констатувати, що вони таким попитом не користуються та практично не мають резонансу у суспільстві. Взагалі складається враження, що фундаментальні дослідження потрібні виключно вченим, які їх здійснюють.

Питання не в тому, що вчені не можуть запропонувати ніяких ідей, які мають практичну значущість для нашого суспільства. Відсутність попиту також не пов'язана з так званою схоластичною книжковою вченістю, яка відірвана від реалій сучасного українського життя.

Утилітаризм та прагматизм, які характеризують сучасний світогляд, призвів до того, що більшим попитом користуються ті дослідження, які „гарантують” та „обіцяють” швидкий конкретний зовнішній „вражаючий” практичний результат. Але націленість виключно на практичний результат може призвести до засліплення миттєвим успіхом, та взагалі суперечить духу гуманітарної культури. Цінність гуманітарних наук, навпаки, в тому, що вони націлені на віддалений результат та досліджують ті категорії, явища, які будуть представляти цінність у майбутньому розвитку людства.

Крім того, більша увага сьогодні все ж таки приділяється економічним інтересам суспільства. Ці інтереси, безумовно, є важливими, але вони не є виключно пріоритетними та найбільш важливими. Причому, такий стан характеризує як Україну в цілому, так і Луганську область зокрема.

Так, можна навести багато стійких стереотипів сприйняття Луганщини: «індустріальний край», «важка промисловість», «героїчна шахтарська праця», «всеукраїнська кочегарка» і т.п. Але зрозуміло, що ставка на важку та здобуваючу промисловість сьогодні – це не оправдана стратегія, адже ми живемо та діємо у постіндустріальному суспільстві. Важка промисловість була актуальна та прогресивна для ХІХ століття, та в деякій мірі для першої половини ХХ. У ХХІ сторіччі вона може стати прокляттям для тих регіонів, які її культивували.

Сьогодні обличчя Луганщини визначає все той же клас-гегемон – сталевари, шахтари, станочники. У більшості теле-, радіопередачах,

---

статтях у пресі продовжується культивування думки, що Луганщина – край майстрів. Але в усьому світі відомі наші земляки – композитор Михайло Матусовський, видатні діячі, автори Словників російської та української мови Володимир Даль та Борис Грінченко. Це скульптор Микола Шматько, який виборов перше місце на міжнародному конкурсі во Флоренції та отримав золоту медаль Лоренцо Великолепного, письменник-майстер історичного жанру Валерій Полуйко, книги якого видавалися значними тиражами в московських видавництвах. Ми можемо пишатися живим класиком української літератури, поетом Василем Голобородько, Луганським поетом Ярославом Кремінським та іншими своїми співвітчизниками.

Аналіз досліджень і публікацій з проблеми. До проблематики творчої обдарованості прикута увага багатьох сучасних науковців. Взагалі, другу половину ХХ століття можна вважати проривом у дослідженні творчості. Так, відомі роботи, в яких вчені досліджували сутність творчості як процесу (Д. Богоявленська, Д. Гілфорд, В. Моляко, О. Нікіфорова, В. Романець та інші). У напрямку виокремлення компонентів творчого мислення працювали О. Матюшкін, В. Моляко, С. Рубінштейн, О. Тихомиров та інші. Розробкою шляхів і засобів творчого мислення займалися Г. Альтшуллер, Брушлинський, С. Максименко. Проблематикою художньої творчості опікувалися Д. Овсяніко-Куліковський, Є. Басін, Л. Виготський, П. Якобсон, Б. Мейлах, О. Нікіфорова, Н. Рождественська, В. Клименко, Н. Череповська та інші. Проблемам технічної творчості були присвячені роботи В. Моляко, С. Морозов, Т. Третяк та інші.

Постановка цілей статті. Луганщина – це край незвичайних, творчих, обдарованих людей. Очевидно, що так необхідний перехід до пріоритетного спрямування на гуманітарний розвиток нашого краю передбачає, перш за все, *підтримку творчо обдарованої молоді*, та перш за все тієї її частини, яка покликана стати елітою нашої держави, тобто студентства. Саме тому метою даної статті є виклад емпіричних даних, які розкривають особливості роботи із творчо обдарованими студентами у Луганській області.

Виділення невирішених раніше частин проблеми. Сучасні знання щодо творчої діяльності студентської молоді в основному зосереджені на поясненні тих творчих проявів, які можна спостерігати у різноманітних видах діяльності. Незважаючи на те, що проблема впливу творчості на життєдіяльність людини, її особистісну, діяльнісну, мотиваційну, поведінкову, емоційно-вольову сфери вивчена достатньо докладно, лише в

деяких наукових розробках порушується проблема впливу екзистенційних поглядів, усвідомлення цінності власної особистості у житті на розвиток творчих здібностей.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням наукових результатів. Студентський вік виступає як період прийняття відповідальних рішень, який визначає все подальше життя людини та забарвлює творчу діяльність: вибір професії та свого міста у житті, вибір сенсу життя, виробка світогляду та життєвої позиції, вибір супутника життя, створення своєї сім'ї.

Важливим психологічним процесом студентського віку зокрема, та розвитку творчої обдарованості є становлення самосвідомості та стійкого образу своєї особистості, свого „Я”, суб'єктного ставлення до власного життя. Причому становлення самосвідомості відбувається відразу за декількома напрямками: відкриття свого внутрішнього світу, яке виявляється у відчутті своєї особливості, несхожості на інших людей, та навіть у почутті самотності; усвідомлення мінливості часу, розуміння завершеності свого існування, що спонукає замислитися про сенс життя, про свої перспективи життя, свої майбутні, цілі, накреслюється більш-менш реалістичний життєвий план; формування цілісного уявлення про себе, причому спочатку усвідомлюються та оцінюються особливості зовнішності, власна привабливість, а вже потім морально-психологічні, інтелектуальні, вольові якості; формування відношення до кохання, власних очікувань та установ, в якому важливу роль відіграють відносини між батьками, як приклад певної моделі, з якою ідентифікує себе молода людина.

Відповідаючи собі на питання „Хто я? Який я? До чого я прагну?” молода людина виявляє свою індивідуальність. Взагалі, прагнення до самореалізації та індивідуалізації є ознаками особистісної ідентичності, яка є центральним новоутворенням цього періоду (за Е. Еріксоном).

Метою даного дослідження стало вивчення впливу особистісної ідентифікації студентської молоді на її творчі прояви. У експериментальному дослідженні взяли участь 240 студентів вищих навчальних закладів I-IV рівнів акредитації Луганської області. З них 120 визначені як творчо обдаровані у різних видах діяльності (науковій, навчальній, спортивній, трудовій, соціальній, мистецькій тощо). Критеріями визначення творчої обдарованості стали результати діяльності студентів та незалежні експертні характеристики.

Для з'ясування особливостей самоідентифікації молоді була використана самооціночна методика „Хто я?”. Студентам було

запропоновано назвати 10 іменників, які відповідають на питання „Хто я?“, 10 прикметників, які відповідають на питання „Який я?“, а також девіз - кредо власного життя. Встановлено, що найчастіше були обрані іменники, які визначають родинні зв'язки та близькі відносини (донька, син, онука, брат, сестра, подруга, хрещена). Також великою кількістю виборів відрізняються іменники, які вказують на приналежність до статі (дівчина, хлопець, жінка, чоловік). Найчастіше ці вибори були зроблені студентами, яких не було віднесено до групи обдарованих. Іменники, що відображують соціальний статус та провідну діяльність (студентка, студент, працівник, співробітник, відмінник, стипендіат, лідер, однокласник, староста). Ці визначення переважно відносяться на рахунок обдарованих студентів.

Зазначимо, що спостерігається наступна тенденція: на перших курсах обдаровані студенти частіше називають іменники, що відображують соціальний статус та провідну діяльність, а на старших курсах – іменники, що визначають приналежність до статі. Інша група студентів навпаки, на перших курсах в більшій мірі ідентифікує себе зі своєю статтю, а вже ближче до випуску – зі своїм соціальним статусом. Можна припустити, що саме таке самовизначення є визначальним в досягненні успіхів у різноманітних видах діяльності. Тобто, обдаровані студенти є більш зрілими, усвідомлюють свій соціальний статус і всі свої зусилля спрямовують на навчання, соціальну роботу, спорт та інші види діяльності.

Були названі іменники, що визначають неповторність кожної людини (особистість, індивідуальність, загадковість); іменники, які визначають функції у житті (опора, підтримка, допомога, розуміння); улюблені справи меломан, музикант, книголюб, турист, спорт, аніматор, футболіст, репетитор, поет, автолюбитель, гравець, організатор); іменники, що відображують риси характеру (спокій, відповідальність, загадковість, радість, доброта, зацікавленість, характер, воля, жорсткість, м'якість, лінь, веселість, впевненість, співчуття, великосердя, гумор); назви живих істот, неживих предметів та явищ природи, які символізують особистісні характеристики особистості (камінь, вода, опора, зірка, туча, хамелеон, бик, сталь, темрява, туман, світло, енергія, змія, хмара, вітер, тайна, зайчик, сонце, квітка, дощ, кіт, лев, золото). Вибір таких іменників за кількістю розподіляється приблизно однаково як для групи обдарованих студентів, так й інших.

Якщо вибори іменників студентами мали значні повторювання, то вибір прикметників відрізняється більшою різноманітністю. Найчастіше були обрані такі прикметники: добра, дружелюбна, цілеспрямована,

розумна, відповідальна, весела, комунікабельна. Обдаровані студенти частіше обирали ті якості, які свідчать про їх суб'єктне ставлення до власного життя: цілеспрямований, відповідальний, усидливий, наполегливий, вимогливий, ініціативний, рішуча, працьовита. Провідними прикметниками, які були обрані іншими студентами є такі, що визначають зовнішніх вигляд, а саме: симпатична, жіноча, високий, струнка, худий, молодий, красива, спортивна. Цікавим, на наш погляд, є те, що у переліку названих прикметників також значна частина відображає відносини між хлопцями та дівчатами. Причому, в інтерпретації обдарованих студентів найчастіше звучать прикметники – той, що любить, вірний, а інші студенти частіше обирають любимий, влюбливий.

Аналізуючи загальну вибірку студентів даного експерименту за обраними девізами, можна виокремити декілька груп студентів.

12% обрали життєві принципи, які свідчать про оптимістичне ставлення до життя (все, что ни делается, все к лучшему; в конце тоннеля есть свет, только нужно лучше всматриваться; жизнь прекрасна; жизнь прекрасна, просто живи; счастье не нужно искать – оно внутри нас).

Прагнуть до нового, до змін, навчання, усвідомлення необхідності пристосовуватися до оточуючих умов, що постійно змінюються студенти, які обрали для себе життєві принципи: хочешь жить – умей вертеться; ничто в мире не вечно и несовершенно; на ошибках учатся; лучше быть, чем казаться; лучше память о том, что сделал, чем о том, что не сделал; все оставшееся позади – не твое.

Про особистісну цінність новітніх знань, змін говорять 21% студентів.

Частина студентів (32%) визначає цілеспрямованість та наполегливість як провідні якостей, що забезпечують успішність у різних починаннях. Вони керуються такими життєвими правилами: нет ничего невозможного; если чего-то очень захотеть, это можно осуществить; всегда смотреть и идти вперед, никогда не отступать, всегда добиваться цели; я стремлюсь добиться успеха во всем, что я себе запланировал; не сдаваться; всегда добиваться своего, иди медленно, но уверенно; в жизни нет того, что сделать невозможно; стараться, пытаться и никогда не опускать голову вниз; никогда не отступать и не отчаиваться, всегда вперед.

Про особистісну цінність взаємовідносин з людьми студентів-учасників експерименту свідчать такі висловлювання: относись к другим так, как хочешь, чтобы относились к тебе; никогда не будь циником и лицемером; уважение заслуживается делами, а не словами; уважай других людей, не думай только о себе; иди смело вперед, но помни, что рядом с

тобой есть и другие люди; слово не воробей, вылетит – не поймаешь. Таке змістовне навантаження притаманне висловлюванням 16% студентів.

19% студентів притаманна особистісна впевненість у здатності керувати власним життям (наприклад: я выбираю себя и свой путь; под лежащий камень вода не течет; если чего-то захотеть – это можно осуществить; чтобы стать звездой – научись сиять; найти свой путь следования и не бойся тьмы, ведь именно тогда звезды сияют ярче).

Таким чином, можна скласти певний узагальнений психологічний портрет сучасного студента. Він впевнений у здатності керувати власним життям, вважає можливим досягти успіхів завдяки наполегливості, цілеспрямованості, та здатності пристосовуватися до умов і обставин, що змінюються, прагне до змін, нових знань. Крім того, студентська молодь відрізняється оптимістичними поглядами на життя та цінує гармонійні міжособистісні відносини. Разом з тим, існують деякі відрізнєння між життєвими девізами студентів загальної вибірки та тих студентів, які демонструють творчу обдарованість у різних видах діяльності (табл. 1).

Таблиця 1.
Порівняння життєвих девізів студентства

Життєві девізи	Загальна група студентів (240 осіб)	У % від загальної кількості	З них обдаровані студенти (120 осіб)	У % від загальної кількості	Інші студенти (120 осіб)	У % від загальної кількості
Оптимізм	29	12	7	24	19	76
Прагнення до змін, нового	50	21	27	54	23	46
Наполегливість, цілеспрямованість	77	32	46	60	34	40
Відносини з людьми	38	16	12	32	26	68
Здатність керувати власним життям	46	19	27	59	19	41

Виходячи з наведених даних, можна констатувати, що обдаровані студенти більш ніж інші здатні керувати власним життям, прагнуть до змін, вміють пристосовуватися до умов, що змінюються, їх відрізняє наполегливість та цілеспрямованість. Разом з тим, вони в меншому ступені зорієнтовані на розбудову гармонійних відносин з оточуючими а також не відрізняються оптимістичним ставленням до життя.

Крім того, ці висновки можуть бути доповнені інформацією з побажаннями. Так, завдання написати побажання тим, хто навчається у вищих навчальних закладах отримали студенти, ці побажання були проаналізовані та узагальнені. Побажання обдарованих студентів області містить іменна книга „Гордість Луганщини”, до якої вносяться імена всіх студентів, які досягли значних успіхів у різних видах діяльності.

Побажання обдарованих студентів здебільшого стосувалось подальших успіхів у навчанні, творчого натхнення, досягнення неможливих висот, подальших успіхів, чудових відкриттів, натхнення и т.п. Інші студенти бажали щастя, здоров'я, любові, знайти себе, благополуччя.

Тобто, більшість обдарованих студентів у різноманітних видах діяльності практично спрямовані. Разом з тим, нами був розроблений спеціальний опитувальник, який дозволив з'ясувати основну спрямованість студентів, а саме:

– Які стосунки на даному етапі Вашого життя вважаєте найголовнішими? (стосунки з батьками, з одногрупниками, з педагогами, з друзями, з коханою людиною);

– Найбільшу кількість позитивних емоцій Ви отримуєте від спілкування з батьками, з одногрупниками, з педагогами, з друзями, з коханою людиною;

– Найголовнішим досягненням у житті Ви вважаєте родинну спадковість, створення своєї сім'ї, отримання спеціальності, працевлаштування, матеріальну забезпеченість.

Результати відповідей на запропоновані запитання дозволяють виявити деякі тенденції. Причому відрізняються вибори студентів як за ознаками виявлення їх обдарованості, так і за курсами навчання. А саме, для групи студентів, які навчаються на перших курсах вищих навчальних закладів та не демонструють обдарованість у тих чи інших видах діяльності, пріоритетними є спрямованість на спілкування з друзями, працевлаштування, переживання позитивних емоцій від спілкування з коханою людиною, прагнення створити власну сім'ю та до матеріальної забезпеченості. На старших курсах навчання у вищих навчальних закладах

студенти частіше обирають спілкування з батьками, з одногрупниками, з педагогами, прагнуть більшого спілкування з батьками, педагогами, важливим вважають отримання спеціальності.

На наш погляд, показовим є те, що дещо протилежною тенденцією відрізняються вибори тих студентів, які демонструють обдарованість у різних видах діяльності. На молодших курсах навчання їх більше приваблює спілкування з батьками, з педагогами, з одногрупниками, отримання спеціальності виступає пріоритетною метою на даному етапі життя. Ближче до випуску ці студенти частіше виявляють бажання зустріти кохану людину, створити сім'ю, знайти роботу з достойною зарплатнею. Причому, вони впевнені в тому, що пройдений етап навчання забезпечить їм таку роботу, яка буде цікавою, з високою зарплатнею, яка дозволить матеріально забезпечити власну сім'ю.

Крім того, якщо проаналізувати обрані студентами іменники, прикметники та девізи за такими ж самими ознаками (демонстрація обдарованості, етап навчання у вищому навчальному закладі), можна констатувати, що дані методики „Хто я?” та результати опитувальника не містять протиріч, доповнюють один одне.

Дана частина експерименту доводить, що обдаровані студенти, вступивши на навчання до вищого навчального закладу ідентифікують свою особистість зі статусом „студента”, прагнуть до освоєння обраної спеціальності, зорієнтовані на спілкування зі студентами. Важливу роль у їх житті відіграють батьки та педагоги. По закінченню вищого навчального закладу ця група студентів прагне більшої самостійності, відчуває потребу у створенні власної сім'ї, взагалі усвідомлюють особисту спроможність.

Дещо інші показники характеризують студентів, які не виявили обдарованість протягом навчання у вищому навчальному закладі. В їх свідомості дещо зміщені пріоритетні цілі – організація власного дозвілля, налагоджування гармонійних відносин з коханою людиною, можливо створення сім'ї, пошук роботи (або декілька робочих місць). Тобто студенти прагнуть до самостійності. Можна сказати, що вступ до вищого навчального закладу ними оцінюється як стрибок у доросле життя та бажання відразу своє життя будувати за такими канонами, які в уявленні студентів співвідносяться з життям дорослих. На старших курсах відбувається розуміння своєї ідентифікації зі студентським статусом, вони розуміють те, що такий важливий етап життя, як навчання у вищому навчальному закладі проходить недостатньо ефективно, виникає потреба

більш тісного спілкування з одногрупниками, які можливо досягли більших результатів, з педагогами. Розуміючи, що подальших шаг життя пов'язаний з працевлаштуванням та відчуваючи власну некомпетентність, студенти потребують більш тісного спілкування з батьками, сподіваючись на їх підтримку.

Висновки. Аналізуючи всі отримані результати, можна констатувати, що творча обдарованість пов'язана з особистісною ідентифікацією та суб'єктною зрілістю особистості – характером активності студентів та рівнем її керованості в певному виді діяльності, який визначається свідомо обраною метою, вмінням співвідносити свої суб'єктивні бажання та об'єктивні вимоги діяльності, цілеспрямованим, відповідальним, зацікавленим ставленням до неї, вмінням пристосовуватися та створювати такі умови діяльності, в яких потенціал всіх сторін взаємодії отримує найбільші можливості для розвитку.

Категорія студентів, для яких провідною є самоідентифікації зі статусом студента на перших курсах навчання, більш схильні до творчих проявів у різноманітних напрямках студентського життя. Формування такої ідентифікації необхідно починаючи ще у шкільному віці, зокрема під час профорієнтаційної роботи. Вважаємо, що викладене у статті доводить необхідність дослідження різноманітних проявів творчої обдарованості студентства у різних видах діяльності, усвідомлення цінності власної особистості у житті, різноманітних аспектів самоідентифікації у юнацькому віці не тільки з точки зору актуальності цих проблем, але й в контексті їх цінності для соціально-гуманітарної наукової сфери.

Література

1. Абульханова К., Рубинштейн С. Проблема субъекта в психологической науке. – Москва: Академический проект, 2000.
2. Моляко В.О. Стратегія творчої діяльності. – Київ: Освіта України, 2008.
3. Романець В.А. Психологія творчості. – Київ: Либідь, 2004.
4. Якунин В.А., Мешков Н.И. Психолого-педагогические факторы успешности студентов // Вестник ЛГУ. Сер. Экономика, философия, право. – 1980. – № 11.

**ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ОСОБЛИВОСТЕЙ СТАНОВЛЕННЯ
ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЯК ЯКОСТІ ОСОБИСТОСТІ****THEORETICAL BASIS OF PECULIARITIES OF FORMATION OF
RESPONSIBILITY AS PERSONALITY'S QUALITY**

У статті проаналізовано становлення відповідальності як якості особистості, що характеризується динамічністю, пов'язана зі свободою вибору у поведінці людини, виступає визначаючим фактором у самореалізації та самоактуалізації. Багато авторів акцентують увагу на взаємозв'язку становлення відповідальності як значущої особистісної якості людини з рівнем розвитку її свідомості та самосвідомості.

Ключові слова: *відповідальність, самореалізація, самоактуалізація.*

The paper analyzes the establishment of liability as personality traits, which is characterized by dynamic, connected with freedom of choice in human behavior, appears crucial for self-realization and self-actualization. Several authors point to a relationship becoming the responsibility as a significant personal qualities of the person with the level of his consciousness and identity.

Key words: *responsibility, self-realization, self-actualization.*

Відповідальність є властивістю розвинутої особистості, яка безпосередньо пов'язана із свободою вибору у поведінці людини, є вирішальною у самореалізації й самоактуалізації особистості. Відповідальність, як якість особистості, характеризується динамічністю. Становлення відповідальності особистості тісно пов'язана із мотивами, ставленням, самосвідомістю, локусом контролю. Ці зв'язки є неоднозначними як на різних етапах онтогенетичного розвитку особистості, так і в індивідуальному плані.

Важливою для розуміння сутності процесу становлення відповідальної поведінки є теорія діяльності О.М.Леонтьєва. Вчений вважає, що «діяльність практично пов'язує суб'єкта з навколишнім світом, впливаючи на нього і зважаючи на його об'єктивні властивості» [3, 57]. Він стверджує, що здібності і функції людини мають суспільний характер, а тому не передаються у спадок. Ця ідея відкриває шлях до психологічної концепції самостворення людини, яка наділена свободою планувати свою поведінку і самостійно відповідати за неї.

Ряд авторів вказують на взаємозв'язок становлення значущих особистісних рис людини, зокрема відповідальності, з рівнем розвитку її свідомості і самосвідомості.